

Г.С. Ліхоносова

**СТРУКТУРНА ВПОРЯДКОВАНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ЯК
БАЗИС РЕГУЛЮВАННЯ РІВНЯ ЙОГО СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО ВІДТОРГНЕННЯ**

Доведено залежність структурної впорядкованості підприємства та аспектів регулювання рівня соціально-економічного відторгнення підприємства. Охарактеризовано виникнення залежностей, що з'являються при регулюванні соціально-економічного відторгнення на підприємстві. Доведено, що зосередження уваги лише на скороченні витрат підприємства чи, навпаки, на збільшенні доходів не сприяє вирішенню проблем його соціально-економічного відторгнення. Новітні виробничі, інформаційні, енергетичні вимоги часу вимагають від підприємства нових гнучких форм організаційного налаштування у якості процесів, що здатні забезпечити функціонування та розвиток підприємства та обумовлюють його впорядкованість в просторі та в часі. Рис. 2, дж. 10.

Ключові слова: структурна впорядкованість, соціально-економічне відторгнення, підприємство, регулювання, закономірності.

JEL C81; M51

Постановка практичної проблеми та її зв'язок із практичними та науковими задачами. Кошти підприємства, що були витрачені на організацію виробничої діяльності через певний проміжок часу у вигляді життєвого циклу виробництва товару, знову обертаються у грошову форму. Підприємство отримує можливість почати відтворення нового виробничого циклу, що припускає закупівлю сировини та матеріалів, амортизацію виробничих активів тощо. Якщо підприємство діє досить професійно та раціонально, даний процес означає не просто повернення раніше витрачених коштів, але й створення додаткового певного капіталу (матеріального, грошового, інформаційного), який також можна інвестувати у подальший розвиток підприємства.

Амортизація вартості основних коштів дозволяє придбати більш нове устаткування; отримання додаткового прибутку дає можливість інвестування коштів в модернізацію виробництва та інш.; тобто накопичений на попередній фазі функціонування досвід дозволяє удосконалювати певні методи управління та виробництва.

Проте, варто зауважити, що у будь-який момент часу на підприємстві відбувається паралельно и придбання сировини, і виробництво продукції, і продаж раніше виготовлених товарів. Більш точно дані фази саморозвитку підприємства може відобразити модель структурної впорядкованості підприємства з урахуванням ролі синергетичного підґрунтя, що впливає на поведінку підприємства у стратегічній перспективі.

Функціонування підприємства за означеними принципами, які одночасно виступають і факторами регулювання соціально-економічного відторгнення підприємства, виводить підприємство на рівень досягнення його гомеостазу.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, і виділення невирішених раніше частин. Теоретико-методологічні та прикладні напрацювання у сфері формування структурної впорядкованості підприємств в Україні характеризуються фрагментарністю, недостатнім проникненням у суть змін організаційно-виробничих складних систем.

Фундаментальний вклад в розвиток структур управління промислової організації зробив А. Файоль [1]. Закордонні дослідники значну увагу приділяють аспектам організаційного впливу на важелі корпоративного управління [2], а також проектуванню дизайну організаційних структур з точки зору саме ефективності діяльності підприємства [3, с. 395-401]. Вітчизняні вчені наголошують на необхідності конструювання новітніх інструментів організаційної складової управління діловою активністю підприємств [4, с. 14-23]; про наявність взаємозв'язку теорій дисипативного впливу на результативність підприємницької діяльності зазначає А. А. Гриценко [5, с. 819]. Окрім того, С. Янг [6] підкреслює необхідність впровадження саме системних підходів до управління підприємством. Проте залежність структурної впорядкованості підприємства із виникненням проявів соціально-економічного відторгнення на сучасних підприємствах у вітчизняній практиці наразі практично не досліджено.

Метою статті є відображення залежностей структурної впорядкованості підприємства та аспектами регулювання рівня соціально-економічного відторгнення підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес саморегуляції підприємства, у тому числі й структурної, здатність підприємства зберігати відносну сталість свого внутрішнього стану за допомогою скоординованих реакцій, спрямованих на підтримку динамічної рівноваги має назву гомеостазу підприємства [7, с. 252]. Гомеостаз за тлумаченням вітчизняних авторів системного підходу є стійкої різницею потенціалів між системою та зовнішнім середовищем, а також між окремими її частинами, при якій можливо підтримання обмінних процесів (метаболізму) системи [8, с. 44]. Таким чином, стаціонарність підприємства як відкритої складної соціально-економічної системи можна вважати його здатність підтримувати гомеостаз.

У свою чергу стаціонарність підприємства передбачає: створення різниці потенціалів між підприємством та зовнішнім середовищем; постійне підтримання даної різниці в просторі та часі; збереження при цьому незмінного рівня потенціалів.

Для підприємства характеристикою гомеостазу умовно можна вважати обсяг товарно-грошових потоків, які воно пропускає через себе за певний проміжок часу та враховуючи певний соціально-економічний простір. Тобто потужність підприємства – обсяг виробництва в одиницю часу, в просторі, що наблизений до найбільш ефективного режиму функціонування підприємства.

Отже, рівнем гомеостазу підприємства варто характеризувати питому вагу виробництва (в грошовому виразі), що відповідає мінімальним (маржинальним) виробничим витратам.

В якості параметрів, що відображає гомеостаз підприємства, можна зазначити номенклатуру продукції, що випускається, її асортимент, обсяг виробництва, ринкову ціну продукції тощо. Наприклад, ціна продукції характеризується обсяг вільної енергії, яку підприємство здатне залучити завдяки виробництву та реалізації цієї ж продукції.

Сукупна дія означених складових призводить до формування структурного паритету всередині підприємства та його ентропійного балансу, який складається принаймні з трьох складових: метаболістичної, гомеостатичної та дисипативної. Метаболістична складова ентропійного балансу підприємства обумовлена основними технологічними видами витрат на виробництво продукції – середній залишок обігових коштів на підприємстві за вирахуванням накладних витрат.

Гомеостазну складову балансу формують витрати, що пов'язані з придбанням та утриманням пасивної частини основних коштів, утриманням

управлінського та допоміжного персоналу та інші види накладних витрат. Саме вони здатні виконувати функції механізму зворотного зв'язку, утримуючи динамічний стан рівноваги підприємства [9, с. 120] в межах досягнутої номенклатури продукції, що виготовляється, яка в кінцевому підсумку визначає і сам стан гомеостазу підприємства.

Дисипативна складова ентропійного балансу підприємства являє собою податкові платежі, збори, певні види збитків, неустойки, різниці між максимально можливим та фактично досягнутим обсягом доходу (втрачена вигода). Дисипативну складову, безумовно, збільшують і низька ефективність основних технологічних та виробничих процесів. Оскільки перевищення витратних виробничих матеріалів (матеріаломісткість, енергомісткість) може бути віднесено до пасиву ентропійного балансу або в актив його дисипативної складової.

Фактори регулювання відторгнення на підприємстві з точки зору системної концепції розгляду підприємства, наведені на рис. 1.

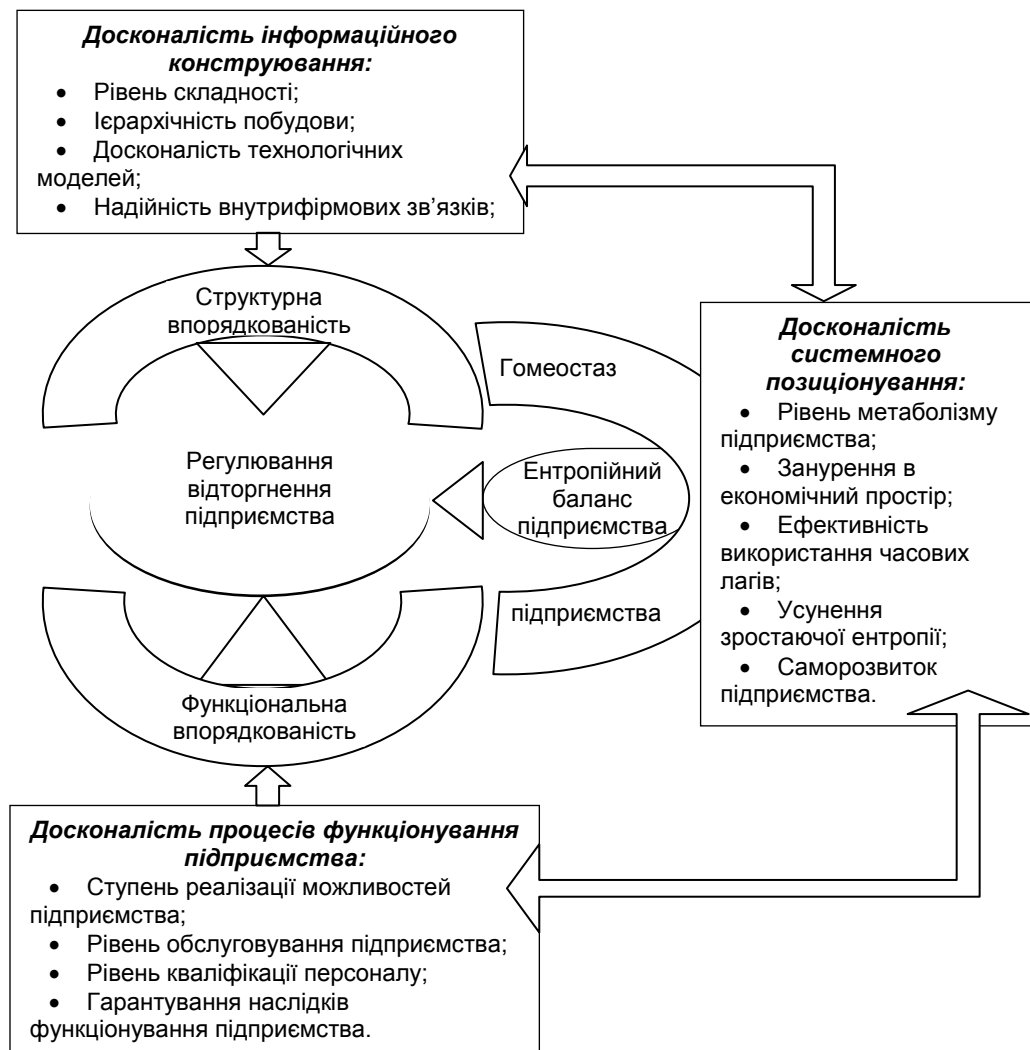

Рис. 1. Забезпечення впорядкованості підприємства щодо регулювання рівня його соціально-економічного відторгнення

Джерело: розроблено автором.

Всі фактори, які визначають ступень впорядкованості підприємства, тобто усунення факторів хаосу та відторгнення, можна поєднати в дві основні групи: фактори структурної впорядкованості та фактори функціональної впорядкованості.

Рівень структурної впорядкованості характеризує досконалість інформаційного конструювання підприємства та його підрозділів. Такий стан вказує на певний рівень складності та відповідної ієрархічної побудови, досконалість технологічних задумів та їхнього втілення в виробничий процес, надійність внутріфірмових зв'язків, складність інформаційної системи управління процесами функціонування підприємства в просторі та часі, можливість швидкої та гнучкої адаптації до змін навколишнього середовища.

Рівень функціональної впорядкованості характеризує досконалість процесів функціонування самого підприємства, ступень реалізації його можливостей в фактичному просторі та часі. Проте функціональна досконалість підприємства все ж таки не гарантує не виникнення відторгнення як системного процесу, бо не гарантує високого рівня впорядкованості підприємства. Крім того, структурно неупорядковані підприємства, навіть які отримали певний рівень функціональної досконалості, не можуть позбавитися повністю проявів відторгнення, оскільки обмежені низьким потенціалом ефективності спільної роботи та можливістю настання негативних наслідків синергії.

Рівень функціональної впорядкованості свідчить лише про ступінь наближення підприємства до його ідеалу ефективності в межах існуючого рівня структурної впорядкованості.

Таким чином, внутріфірмове формування ентропії підприємства обумовлене продуктивною діяльністю самого підприємства, опосередковано характеризує і зовнішню обмінну складову виробництва ентропії підприємства. Оскільки зовнішній обмін може активно відбуватися лише при інтенсивній внутрішній діяльності підприємства. Інтенсифікація останньої активізує і виробництво ентропії. Тому можна сказати, що зовнішня діяльність підприємства по створенню негативної ентропії обумовлює створення ентропійної компоненти ($dS_{об}$) і може бути функцією продуктивної дисипативної активності підприємства, що, у свою, чергу і вказує на ступень усунення відторгнення (δ_E) (1):

$$d\psi_{об} = f(\delta_E). \quad (1)$$

Зазначимо, що обмінна складова створення ентропії підприємства ($\Delta S_{об}$ або $dS_{об}/dt$) для усунення відторгнення та побудови впорядкованого стану підприємства повинна мати негативне значення, щоб компенсувати створення ентропії всередині підприємства ($\Delta S_{вс}$ або $dS_{вс}/dt$), яка завжди буде позитивною величиною.

Отже, джерелом регулювання відторгнення через зниження ентропії може бути позитивний обмін із зовнішнім середовищем (наприклад, підвищення кваліфікації персоналу підприємства), що може бути виражено формулою (2):

$$d\psi_{об} = \frac{dE}{T}, \quad (2)$$

де dE – приріст кількості енергії, яку підприємство отримує із зовнішнього середовища (різниця якості продукції, що вироблялася до проведення процедури підвищення кваліфікації персоналу та після неї);

T – параметр, що характеризує досягнутий рівень усунення відторгнення та впорядкованості підприємства.

Величину dE Г. М. Алексєєв [10] пропонує визначати виходячи з двох параметрів: потоку отримуваної енергії та її рушійної сили (3):

$$dE = \frac{1}{T} \int j_i \times dX_i, \quad (3)$$

де, j_i – потоки енергії різних джерел та ступеня походження (обсяг продукції, що реалізується при заданому рівню кваліфікації персоналу);

dX_i – ентропійні рушійні сили, питомі різниці концентрацій (різниця економічних потенціалів виробника та споживача), що обумовлена відсутністю у одних нереалізованої потреби в певній групі товарів та готовності за них сплатити означену ціну, а у інших – надлишком таких товарів та бажанням отримати відповідну суму коштів від їхнього продажу.

Параметр T у (2) характеризує досягнутий рівень усунення відторгнення на підприємстві та впорядкованості його діяльності, що за своєю сутністю є інформаційним параметром. Виходячи з (2), можна трактувати параметр T як такий стан підприємства, підтримання якого забезпечує більш високий рівень організації підприємства, але при цьому стає для нього більш витратним функціонуванням. При збільшенні T , щоб не змінилося dE , має бути більш вагоме сумарне значення добутку потоків та рушійних сил ($j_i \times dX_i$) за різними підрозділами підприємства та його взаємодії із зовнішнім середовищем в цілому. Іншими словами, чим вище рівень досягнутого виробництва на підприємстві, тим більш витратніше в абсолютному значенні стає це саме виробництво.

Але саме таке виробництво здатне залучити всередину підприємства більшу кількість вільної енергії (вільних потенціалів), тобто на одиницю вільної енергії, яку цілеспрямованою діяльністю вдається залучити до підприємства, питомі витрати, необхідні для цього, як правило, знижуються. Підвищення обсягів виробництва (в рамках зони ефективної віддачі) дає можливість збільшити обсяг виробництва так, що темпи його збільшення будуть випереджати темпи зростання витрат на переоснащення підприємства. Внаслідок цього питомі витрати виробництва (собівартість одиниці продукції) знижуються, а ефективність виробництва збільшується.

Проте усунення проявів відторгнення та накопичення впорядкованості підприємства, як правило, забезпечує не лише кількісні, але й якісні трансформації (рис. 2).

Якісна зміна метаболізму підприємству надає можливостей щодо суттєвих змін характеру (властивостей) та структури підрозділів підприємства, що здійснюють обмінні функції. А саме: менш досконалі, тобто більш відходомісткі, екологічно шкідливі, більш матеріаломісткі можуть бути замінені більш досконалими аналогами. В діяльності підприємства це буде проявлятися в тому, що обсяг реалізації продукції буде збільшуватися, а потоки сировини та матеріалів, що проходять через підприємство, будуть, навпаки, знижуватися. Виготовляючи більш складну продукцію, яка може бути реалізована за більш значною ціною, підприємство може забезпечувати той самий обсяг реалізації за меншим обсягом необхідних ресурсів.

Ще одним результатом, безумовно, є підвищення ефективності функціонування. При підвищенні досягнутого рівня (T) виникають передумови підвищення рівня ефективності, а значить, може бути знижена потреба в певних підрозділах підприємства, що призводить до організаційного самонастроювання підприємства.

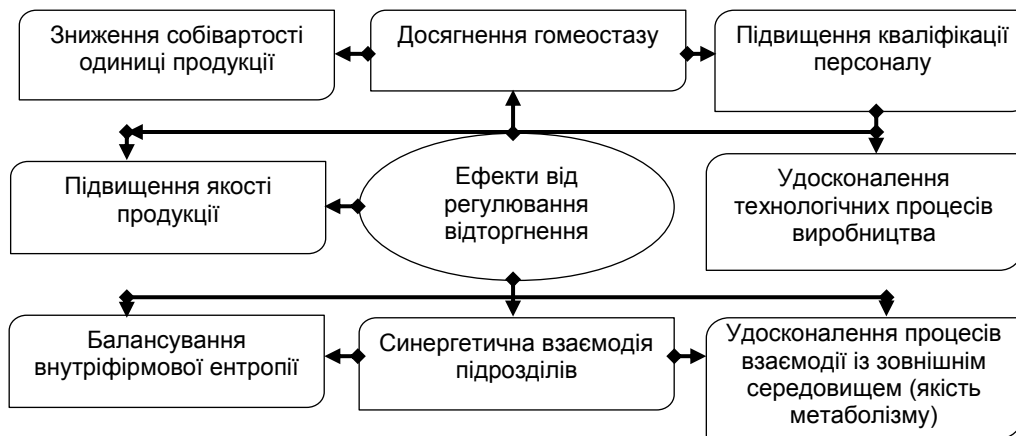

Рис. 2. Закономірності, що виникають на підприємстві внаслідок регулювання соціально-економічного відторгнення
Джерело: розроблено автором.

Отже, завдяки нейтралізації відторгнення на підприємстві через зазначені фактори його регулювання та досягнення певного рівня впорядкованості, можливо очікувати декілька видів ефектів.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку.

Таким чином, наведено наявність залежностей структурної впорядкованості підприємства та аспектів регулювання рівня соціально-економічного відторгнення підприємства. Зосередження уваги лише на скороченні витрат підприємства чи навпаки на збільшенні доходів не сприятиме вирішенню проблем соціально-економічного відторгнення підприємства. Новітні виробничі, інформаційні, енергетичні вимоги часу вимагають від підприємства нових гнучких форм організаційного налаштування, спираюсь саме на самоорганізаційні важелі як процеси, що здатні забезпечити функціонування та розвиток підприємства, як обумовлюють його впорядкованість в просторі та в часі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Файоль, А. Общее и промышленное управление / А.Файоль; пер. с франц. – М.: Контроллинг, 1992. – 244 с.
2. Adizes I. Corporate lifecycles: how and why corporations grow and die and what to do about it. Englewood Cliffs. New Jersey: Prentice Hall, 2009.
3. Gurianova E. Design of organizational structures of management according to strategy of development of the enterprises / E. Gurianova, S. Mechtcheriakova // Procedia Economics and Finance. – 2015. Vol. 24. P. 395-401.
4. Годящев, М. О. Організаційна складова управління діловою активністю підприємств: сутність та інструменти / М. О. Годящев // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2017. – №2(62). – С. 14 – 23.
5. Гриценко, А. А. Институциональные деформации и пути их преодоления / А. А. Гриценко, Е. А. Гриценко, В. Г. Яремченко // Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований: кол. монография под ред. А. А. Гриценко. – Харьков: Форд, 2008. – С. 819 – 853.
6. Янг, С. Системное управление организацией / С. Янг; пер. с англ. под ред. С.П. Никанорова, С.А. Батасова. – М.: «Советское радио», 1972. – 456 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1024 с.
8. Мельник, Л. Г. Фундаментальные основы развития: монография / Л. Г. Мельник. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003. – 288 с.

9. Самоорганізація підприємств: тенденції соціалізації економіки: монографія / [Т. В. Калінеску, Г. С. Ліхоносова, Г. О. Надьон, С. П. Кілінкаров]. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – 396 с.
10. Алексеев, Г. Н. Энергоэнтропика / Г. Н. Алексеев. – М.: Знание, 1983. – 304 с.

Рецензент статті
д.е.н., проф. Бузько І.Р.

Стаття рекомендована до
публікації 19.03.2018 р.